

ELS CIE: INSTRUMENTS DE SOFRIMENT INÚTIL

Laura Zanón

[Pròleg de Josetxo Ordóñez

Epíleg de F. Javier Vitoria]

Pròleg: dret a tenir drets	3
Què són els centres d'internament d'estrangers (CIE)	6
Les persones que són dins	9
La vida després del CIE	13
Epíleg: acollir el Crist emigrant	23
Preguntes per a la reflexió	30

Laura Zanón. Treballadora social per la Universitat Complutense de Madrid i Doctora en Migracions internacionals i Cooperació al Desenvolupament per la Universitat P. Comillas. Des de l'any 2015 ha compatibilitzat el seu treball en l'àmbit de l'exclusió social i les migracions amb la docència i la investigació al Departament de Sociologia i Treball Social de la Universitat Pontificia Comillas.

Josetxo Ordóñez. Llicenciat en Dret i en Filosofia. Doctor en Dret per la UB. Advocat de la Fundació Migra Studium. Membre de l'àrea social de Cristianisme i Justícia.

F. Javier Vitoria. Capellà de la diòcesi de Bilbao. Forma part de l'àrea teològica de Cristianisme i Justícia.

AQUESTA PUBLICACIÓ ES DISTRIBUEIX GRATUÏTAMENT. Col·labora
amb Cristianisme i Justícia: Bizum codi 05291
cristianismeijusticia.net/donatius

Edita Cristianisme i Justícia. Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
Tel. 93 317 23 38, e-mail: info@fespinal.com, www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Ediciones Rondas S.L. Dipòsit Legal: B 3800-2023
ISBN: 978-84-9730-530-3, ISSN: 0214-6495, ISSN (virtual): 2014-6574

Dibuix de la portada: Roger Torres. Edició: Santi Torres
Traducció del text: Núria Garcia i Caldés. Maquetació: Pilar Rubio Tugas
Imprès en paper i cartolina ecològics. Abril del 2023

Durant la dictadura franquista es va imposar el relat que els presoners i els assassinats en els camps nazis i que procedien d'Espanya no eren espanyols. Algunes fonts d'associacions de memòria històrica i d'exiliats espanyols i els seus familiars citen l'episodi següent: durant les trobades preparatòries de l'entrevista entre Franco i Hitler a Hendaya, que s'havia de celebrar el 23 d'octubre de 1940, Ramón Serrano Suñer (ministre d'Afers Exteriors espanyol) i Heinrich Himmler sembla que van tractar el cas dels republicans espanyols que es trobaven a la França ocupada per Alemanya. Serrano Suñer hauria assegurat a Himmler que no eren espanyols.

El fet és precisament la desnacionalització massiva, la retirada de la nacionalitat espanyola a uns cinc-cents mil espanyols el 1940, segons cita la filòsofa Hannah Arendt en la seva obra *The Origins of the Totalitarianism* ('Els orígens del totalitarisme'). De sobte, mig milió de ciutadans espanyols es van convertir en apàtrides.

Arendt fa una fina anàlisi del problema de la apatridia entre 1920 i 1950. Segons ella, convertir-se en apàtrida va ser tant com convertir-se en subjecte sense drets humans. Escriu que, encara que se suposava que els drets

humans eren universals i independents de l'existència d'un govern o d'un Estat, «va resultar que en el moment en què els éssers humans no tenien el seu propi govern i havien de recórrer als seus drets mínims, no quedava cap autoritat per protegir-los ni cap institució que desitgés garantir-los». En la postguerra de la Primera Guerra Mundial es va inventar el concepte de «persones desplaçades», les refugiades, que van englobar també les apàtrides, amb la finalitat d'evitar qualsevol obligació de protegir-les. Això va passar quan es va entendre que era impossible fer-se

càrrec materialment dels refugiats i que les solucions proposades, la repatriació o la naturalització, van resultar un fracàs. Arendt afirma que «l'únic substitutiu pràctic d'una pàtria inexistent era un camp d'internament». Ja en la dècada dels anys trenta un camp d'internament era l'únic destí que Europa podia oferir a la apatrídia.

Un camp d'internament va ser des del principi el lloc perfecte per forçar les persones a viure al marge d'una llei tangible, real. En els camps de refugiats de fa un segle, els drets humans van demostrar ser inaplicables, ja que hi havia persones que o no eren ciutadanes de cap Estat sobirà, o no pertanyien a cap comunitat. Una vegada privats d'estatut legal, de drets humans, aïllats del món dels vius, els nazis van entendre que eren perfectament superflus: ja no tenien dret a tenir drets.

Traslladem-nos a l'any 2023. Les persones immigrants i refugiades del nostre temps tampoc no tenen dret a tenir drets. I és que hi ha rasons inquietants del passat en la manera com les nostres democràcies actuals tracten els immigrants i els refugiats. Obligats a fugir de guerres, de la misèria, de les catàstrofes naturals ocasionades pel canvi climàtic i de l'espoliació i depredació provocades per la nostra política i la nostra economia, troben en nosaltres un seguit de discriminacions insuportables. Hem inventat una figura absurda i artificial: la de la «persona il·legal», el «sense papers». Algú fora de la llei que, com a persona, es troba sense drets perquè és jurídicament invisible. Està exposada a tota mena de vexacions, explotació i discriminació, no solament socioeconòmica sinó jurídica. Segons dades de la Fundació

porCausa per al 2021, entre 350 i 500 mil persones solament a Espanya estan en aquesta situació.

Aquest «immigrant il·legal» privat de drets és percebut com algú absolutament diferent, desigual. Per aquesta raó, la discriminació jurídica legítima la percepció racista: les devolucions en calent, les expulsions a la frontera, els internaments en els CIE, els naufragis al Mediterrani, són acceptables des del racisme. Aquests altres, els «il·legals», no són iguals a nosaltres, ni antropològicament ni tampoc jurídicament (no tenen els drets que tenim nosaltres perquè no els poden exercitar). Aquesta discriminació jurídica radical, d'«immigrant irregular», de «sense papers», és denominada pel jurista italià Luigi Ferrajoli com a «sadisme legislatiu» d'un sistema normatiu basat en el racisme institucional. Poques vegades s'ha proclamat amb tanta acritud (i encert) l'escàndol de l'existència d'immigrants «il·legals» des del pensament jurídic i acadèmic.

La conseqüència més evident del sadisme legislatiu és la criminalització de l'immigrant clandestí. No es tracta tant del que hagi fet (eventualment travessar una frontera sense autorització), sinó de qui és, quina és la seva condició personal. Si és un criminal pot estar sotmès a càstigs, pot ser privat de llibertat, jutjat, deportat, separat de la família, aïllat de xarxes de solidaritat, d'acolliment i d'hospitalitat.

Aquest quadern ens parla dels CIE. Els CIE són camps d'internament on es tanquen immigrants en situació administrativa irregular i té l'objectiu d'expulsar-los als seus llocs d'origen. Com va escriure Foucault, el concepte de «camp» és aquell lloc definit i tan-

cat del qual no es pot sortir. Però tampoc no és possible entrar-hi (excepte si s'és algú destinat a ser objecte d'internament). Així, l'interior del camp és invisible des de fora: no aconseguim veure què hi passa a dins, qui hi està internat ni el perquè. El camp és opac per naturalesa. Així passa amb els CIE, els camps d'internament moderns al nostre país.

Al segle xx, els refugiats i apàtrides van ser persones sense drets. Actualment, el nostre desafiament més gran és reconèixer els migrants i refugiats com a persones iguals a nosaltres, amb dret a tenir drets. És l'única manera de considerar seriosament els drets humans.

Josetxo Ordóñez

QUÈ SÓN ELS CENTRES D'INTERNAMENT D'ESTRANGERS (CIE)

Amb aquest quadern es pretén contribuir al coneixement, cada vegada més intens, sobre els Centres d'Internament d'Estrangers (d'ara endavant CIE). Les recerques i les informacions que se n'han anat publicant analitzen aquests centres des de perspectives diferents. En aquest cas, es proposa un acostament humà a les històries, les vivències i els relats que queden custodiats rere els seus murs i silenciats quan es produeix la sortida del CIE. Aquest quadern recull una part de la tesi doctoral titulada «La privació de llibertat com a instrument de gestió i control de la immigració irregular: anàlisi de les conseqüències psicosocials i administratives derivades de l'internament de persones estrangeres extracomunitàries en Centres Penitenciaris i Centres d'Internament d'Estrangers (CIE)», i els testimoniatges que s'hi van analitzant són fruit del treball de camp efectuat en diferents entitats que tenen contacte amb el CIE d'Aluche a Madrid.

La «directiva de la vergonya»

Com sabem, aquests dispositius es troben entre els instruments emprats en la lluita contra la migració irregular que utilitzen, entre altres càstigs, la privació de llibertat per sancionar els qui es troben en territori espanyol sense autorització administrativa. Ja fa

anys que les polítiques migratòries de la Unió Europea han fet un gir gerencial i, com va alertar Wacquant l'any 2009, sorgeixen arreu «àrees d'espera i centres de retenció al llarg de tot el continent per contenir una població flotant d'immigrants indocumentats i no desitjats» (Wacquant, 2009:142), alhora que es produeix una «expulsió

massiva i ritualitzada dels estrangers il·legals o condemnats mitjançant vols xàrter» (Wacquant, 2009:142).

Per la seva posició geogràfica, Espanya, juntament amb Portugal, Itàlia o Grècia, tenen un paper fonamental en la vigilància de la Frontera Sud de la Unió Europea i, mitjançant els CIE i la seva funció en la política migratòria europea, es tracta de controlar els fluxos mixtos integrats per persones d'origen estranger en situació de pobresa, vulnerabilitat, risc i/o exclusió social. És a dir, aquests centres formen part dels controls fronterers interns de cada país, i custodien i retenen les persones d'origen estranger que es pretén expulsar del territori de la Unió Europea.

D'acord amb l'art. 16 de la Directiva de Retorn, l'internament es durà a terme, preferentment, en centres especialitzats, la finalitat dels quals sigui garantir l'expulsió d'una persona estrangera en situació administrativa irregular de qualsevol Estat membre. L'any 2008, aquesta norma establia el termini màxim d'internament en sis mesos, prorrogable a divuit en uns supòsits determinats. Aquest aspecte i el retorn de menors no acompanyats o la prohibició d'entrada van suposar algunes de les qüestions més controvertides (Gortázar Rotaeche, 2009) de la també coneguda com a Directiva de la Vergonya. Malgrat la postura del Consell Europeu i del Nou Pacte d'Immigració i Asil, que permet que les detencions puguin ser superiors a sis mesos, a Espanya es manté que aquesta privació de llibertat no pot ser superior a seixanta dies i, de moment, és una normativa més garantista que la de la Unió Europea (Gortázar Rotaeche, 2020a).

«Tranquil·litat, ordre i control»

A Espanya, els CIE es van regular per primera vegada fa quatre dècades, mitjançant la Llei orgànica 7/1985, d'1 de juliol, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya, que estableix en el seu art. 26 que l'internament ha de ser acordat per un jutge com a mesura cautelar, durant un període no superior a quaranta dies i en un centre no penitenciari. No obstant això, i en paraules de García España (2017), en els centres d'internament d'estrangers es produeix «una privació del dret fonamental a la llibertat sense que hi hagi hagut cap comportament delictiu. Consisteix, en última instància, en una prolongació de les 72 hores permeses legalment de detenció policial amb autorització judicial» (García España, 2017:2).

És a dir, ens trobem davant una privació de llibertat imposada a persones estrangeres que, únicament, han comès una infracció administrativa, però mitjançant la qual s'envien dos missatges molt clars a la ciutadania: a l'espanyola, «tranquil·litat, ordre i control» (Manzanedo i Izuzquiza, 2011:167) de la migració irregular, i a l'estrangera, «por, persecució, fustigació i criminalització» (Manzanedo i Izuzquiza, 2011:167). D'aquesta manera, els CIE són «la *visibilització invisible* de la política de la por: vàlvula d'escapament en època de crisi i, al mateix temps, font de sotmetiment social» (Manzanedo i Izuzquiza, 2011:167).

Tanmateix, més enllà de complir una funció de custòdia i retenció per a persones estrangeres que seran expulsades, es constata que en l'actualitat estan complint, *de facto*, dues funcions més: d'una banda, s'han convertit en

centres de primer acolliment de persones estrangeres que arriben a Espanya a través de la Frontera Sud i, d'altra banda, a causa de l'ús i abús de la privació de llibertat per gestionar la migració no desitjada, són un obstacle en el procés d'integració de persones migrants que presenten un període d'estada més

o menys prolongat al nostre país. Així, es pot afirmar que, actualment, els CIE són dispositius de deportació i centres de privació de llibertat que estan presents en les tres fases del control migratori, i que han estat descrits com a «no llocs» o «espais d'infradret» (Lucas Martín, 2015:37).

LES PERSONES QUE SÓN DINS

Les dades revelen que el nombre d'internaments és molt superior al nombre d'expulsions que finalment són executades (Vargas, 2019; Gortázar Rotaache, 2020a), de manera que es pot inferir que l'estudi individual no es fa amb el rigor necessari, contràriament al que es recull en la Recomanació 68/2013 del Defensor del Poble de 22 de maig de 2013.

De la teoria legal...

A Espanya, una persona pot ser internada en un CIE si es produeix qualsevol de les circumstàncies següents:

- Que sigui aturada i identificada al carrer per la Policia.
- Que sigui detinguda quan accedeixi al país per una via no autoritzada.
- Que sigui traslladada d'un establiment penitenciari a un centre d'internament per procedir a la seva expulsió després del compliment d'una condemna penal.
- En aplicació de l'art. 89 del Codi Penal i de l'article 57.2 de la Llei d'Estrangeria, on es recull la substitució de la pena de presó per ex-

pulsió de les persones condemnades per delictes superior a un any.

En tots els supòsits, el Reial decret 162/2014, de 14 de març, pel qual s'aprova el reglament de funcionament i règim interior dels centres d'internament d'estrangers, anomenat Reglament CIE, indica que «L'ingrés i estada en els centres tindrà únicament finalitat preventiva cautelar, i estarà orientat a garantir la presència de l'estranger durant la substanciació de l'expedient administratiu i l'execució de la mesura d'expulsió, devolució o retorn» (art. 1, Reglament CIE), apel·lant en aquest mateix article «al principi de proporcionalitat en els mitjans utilitzats i objectius perseguits, el d'intervenció

menys restrictiva i el d'atenció especialitzada a persones vulnerables», i considerant que «menors, persones discapacitades, ancians, dones embassades, pares sols amb fills menors i persones que hagin patit tortura, violació o altres formes greus de violència psicològica, física o sexual» són persones especialment vulnerables.

... a la pràctica real

Malgrat això, en diversos informes es constata la presència de persones vulnerables en aquests centres a les quals, a més, no se'ls proporciona l'atenció adequada.

Menors no acompanyats

Especialment preocupant és la presència de menors d'edat (Defensor del Poble, 2019; Karibu, 2018; Servei Jesuïta Migrants, 2018; SOS Racisme, 2018), en la seva majoria interceptats en creuar la Frontera Sud com a infància i adolescència no acompanyada. El Comitè de Drets del Nen ha cridat l'atenció a Espanya en diverses ocasions per assignar la majoria d'edat als qui asseguraven ser menors i, en alguns casos, malgrat acreditar-ho amb documents. D'altra banda, també s'ha comprovat que es poden presentar situacions de desprotecció de menors residents a Espanya quan es produeix l'internament dels seus progenitors, per exemple, en sofrir una detenció per controls d'identificació (batudes racistes), com passa amb moltes dones que tenen menors al seu càrrec (Martínez Escamilla, 2013; SOS Racisme, 2018). A més, com va assenyalar el Servei Jesuïta Migrants

l'any 2013, les nenes i adolescents d'origen subsaharià no acompanyades, poden ser, també, víctimes de tràfic d'éssers humans.

Dones

L'any 2019, el Defensor del Poble considerava que, en concret el CIE d'Aluche de Madrid, presentava un compliment parcial o incomplet sobre la recollida i el tractament de la informació referida a víctimes de tràfic, víctimes de violència de gènere i altres formes de violència. Així mateix, els informes revelen, en general, una sobrerepresentació de dones internades que exerceixen, de manera forçosa o no, la prostitució (Martínez Escamilla, 2013).

Els CIE, igual que passa a les presons, són ambients altament masculinitzats. Això comporta, entre altres coses, que, per la inferioritat numèrica de les dones, aquestes acabin situades en les pitjors zones i vegin limitats, encara més que els homes, els seus drets i violentada la seva intimitat. En diferents informes, així com en valoracions del Defensor del Poble, es considera que els espais destinats a acollir dones no són adequats i, alhora, es considera l'obligació de l'augment d'agents de policia dones per a l'atenció d'aquests casos.

Persones no expulsables

L'any 2018, el Servei Jesuïta Migrants assenyala un augment de les entrades a Espanya per les costes del sud, alhora que es van incrementar els internaments de persones procedents d'Algèria i el Marroc tot inferint que

«l'internament es va utilitzar sobretot com a eina de les polítiques de control de fronteres: el 92% de les persones algerianes i un 79% de les marroquines van ser internades per motiu de devolució per la seva entrada irregular a Espanya» (Servei Jesuïta Migrants, 2018:7). Karibu va denunciar aquest mateix any (2018) que «l'elevada xifra de persones alliberades dins del col·lectiu subsaharià (93%) confirma l'absurditat de l'internament per a persones d'aquest origen. És una privació de llibertat injusta, ja que no està dirigida a facilitar l'expulsió» (Karibu, 2018:49), i a més incompleix els principis establerts en la Directiva de Retorn.

Persones malaltes

El 2018, Karibu i el Servei Jesuïta Migrants insistien en la necessitat d'oferir una atenció mèdica i psicològica adequades tot denunciant la insuficient dispensació de medicaments o la falta de sistematització en la realització de proves diagnòstiques, malgrat la presència de persones amb algun tipus de malaltia. En la visita realitzada pel Mecanisme Nacional de Prevenció de la Tortura l'any 2021 en el CIE de València, el Defensor del Poble ressalta la falta d'atenció psicològica i insisteix en el seu informe en la necessitat de l'atenció psicològica per als supervivents de naufragis.

Sol·licitants d'asil

Un altre aspecte greu és l'increment de les sol·licituds d'asil que es produeixen en els CIE. Si bé l'inici del procediment de sol·licitud d'asil suposa la interrupció del procediment d'expulsió

i pot ser una via que s'estigui utilitzant per tractar d'evitar l'expulsió, també és cert que, en haver-se convertit en un centre de primer acolliment per a moltes de les persones que arriben al nostre país, la sol·licitud d'asil és un dret que poden exercir i que, segons els informes publicats, no es gestiona adequadament. S'ha detectat una aplicació inadequada de la normativa procedimental per part de la Policia Nacional (Karibu, 2018; Servei Jesuïta Migrants, 2018) a causa del còmput dels terminis (per dies o per hores), tenint obligació de contestar igualment en els dies «no hàbils» pel fet que es tracta d'una privació de llibertat i que s'està pendent d'una expulsió, i aquest incompliment comporta la transformació al procés ordinari (art. 21.5 llei d'asil), en lloc del procediment d'urgència aplicable en aquest cas.

Persones estrangeres comunitàries

Malgrat que la normativa europea no permet que s'internin persones estrangeres comunitàries, en la *Guia para mejorar la asistencia jurídica en los Centros de Internamiento de Extranjeros*, publicada per la Fundació Fernando Pombo el 2018, es documenta que quan «l'internament [si s'ha] produït a conseqüència d'una expulsió acordada en un procediment de caràcter penal» (Fundació Fernando Pombo, 2018:15) sí que té lloc l'ingrés de ciutadans comunitaris en un CIE, circumstància que s'ha vist afavorida per la reforma del 2015 de l'article 89 del Codi Penal. A més, és probable que en la pràctica aquesta circumstància es doni en més d'un supòsit, pel fet que hi ha molts internaments que es motiven en l'ex-

pulsió per raons d'ordre públic (art. 15.1.c Reial decret 240/2007, de 16 de febrer, sobre entrada, lliure circulació i residència a Espanya de ciutadans dels Estats membres de la Unió Europea i altres Estats membres en l'Acord sobre l'Espai Econòmic Europeu). Muñoz Ruiz (2014) assenyala el fet que el temps passat en el CIE no computa com a execució de la pena i els problemes d'internar persones condemnades per delictes en un CIE amb els qui no han delinquit, i afirma que s'hauria d'emprar només per a condemnes que no suposin ingrés en un centre penitenciari (localització permanent, penes de presó inferiors a tres mesos o respon-

sabilitat subsidiària per impagament de multa). És a dir, ens trobem que l'internament en el CIE, en no computar com a pena, és com un segon internament entre la presó i l'execució de l'expulsió que no formarà part de la condemna penal de la persona.

A banda, també hi ha un elevat nombre de persones estrangeres que són internades en el CIE pel fet que es troben en una situació d'irregularitat administrativa sobrevinguda o per no haver pogut regularitzar la seva condició malgrat que resideixen al país des de fa temps (Servei Jesuïta Migrants, 2013; SOS Racisme 2018; Karibu, 2018).

Les evidències que han mostrat els estudis realitzats sobre l'impacte de la privació de llibertat en població reclosa en presons constaten els importants efectes negatius per a la persona que la sofreix, la qual cosa es coneix com «presonització física» i «presonització psicològica» (Valverde Molina, 1991). Les fortes conseqüències derivades de la privació de llibertat demostrades pels estudis van servir perquè, des del Dret Penal i Penitenciari, s'adoptessin mesures com l'eliminació de l'arrest de cap de setmana o la suspensió o substitució de la condemna, en el cas d'actes delictius que fossin sancionats amb penes de presó molt curtes.

L'internament: un sofriment innecessari

Per bé que no disposem d'estudis científics que abordin les conseqüències de l'internament en un CIE, a través de les publicacions i denúncies existents s'observa que l'impacte biopsicosocial de l'internament en un CIE coincideix en molts aspectes amb la presonització física i psicològica. Un altre aspecte que cal assenyalar és que sembla que es passa per alt la necessitat descrita per Mathews (2003) segons la qual la persona privada de llibertat hauria de saber la seva data d'alliberament, amb la finalitat de calmar l'ansietat i la incertesa que pateix. A causa del mal

funcionament dels CIE, les persones no saben el temps que hi romandran recloses i gairebé fins al darrer moment es manté la incògnita de si l'expulsió es podrà dur a terme o no. Així doncs, els símptomes que diferents entitats detecten en aquesta població són, d'una banda, la por tant a l'expulsió com a la sortida del CIE, estrès, ansietat, depressió, desconcert i incomprensió de la situació, indefensió, ràbia, impotència, desesperació, tristesa, sensació d'abandonament i desconfiança (Servei Jesuïta Migrants, 2013; Fundació Fernando Pombo, 2018; SOS Racisme, 2018), i de l'altra «tensió produïda per l'amuntegament amb persones desconegudes de diferents procedències, pa-

isos i religions, la indiferència de la policia davant possibles baralles, el tracte no adequat i la manca de resposta de la direcció del centre a les seves peticions» (Servei Jesuïta Migrants, 2013). Per tant, malgrat que tenim estudis sòlids que permeten inferir i anticipar conseqüències que podrien ser pal·liades mitjançant un funcionament adequat dels CIE i una atenció psicosocial intensa i dotada de mitjans necessaris, tot sembla indicar que no s'han tingut en compte en el passat ni es prendran en consideració seriosament en un futur pròxim.

Derivació a altres recursos d'atenció: els recursos del post-CIE

Segons refereixen les entitats que visiten els CIE d'Aluche, una altra fallada greu del funcionament d'aquests dispositius és l'enorme descoordinació que existeix entre la direcció del CIE, la Creu Roja i el Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions (MISM).

Segons es pot apreciar en el següent testimoniatge proporcionat per una treballadora de l'entitat humanitària¹ encarregada de l'atenció social en el CIE d'Aluche, que té com un de les seves comeses principals la derivació a Programes d'Ajuda Humanitària o d'Asil, quan no compleixen aquest perfil, les persones solen acabar rebent ajuda de la seva pròpia xarxa ètnica, familiar o social (si és que hi poden comptar) o acaben acudint a recursos per a persones sense llar.

Quan surten al carrer i no tenen cap lloc on anar nosaltres intentem, amb els nostres propis mitjans, derivar-los als nostres programes. Però hi ha vegades que no hi tenen cabuda o també pot ser que no tinguem places. Llavors intentem parlar amb altres entitats a veure si tenen alguna plaça per exemple d'ajuda humanitària, però cal parlar amb el Ministeri perquè aquestes assignacions les fa el Ministeri, no les fan les mateixes entitats. [...] també els donem informació sobre albergs municipals, i a quines altres entitats es poden adreçar perquè sabem que els ajuden puntualment. (Treballadora d'entitat humanitària encarregada de l'atenció social dins del CIE d'Aluche.)

Tanmateix, diferents entitats que visiten els CIE asseguren que solen detectar casos en què la persona no rep la informació suficient quan és posada en llibertat.

De fet, una cosa que hem denunciat durant molts anys és que es posava la gent en llibertat a les tres de la matinada, sense cap recurs, a la porta del CIE. I era gent que venia o que hauria d'haver anat a recursos d'ajuda humanitària o gent que l'havien portat a Madrid perquè no hi havia CIE a Galícia o a Astúries, allà on tenien la seva vida, i de cop es veuen en una ciutat que no coneixen, sense diners. Això són fallades bàsiques d'estratègia social, d'assegurar que aquesta persona pugui arribar amb autobús a casa seva. (Persona membre d'entitat de voluntariat que visita el CIE d'Aluche.)

1. No se'n proporciona el nom per desig exprés de l'entitat i per haver estat requisit *sine qua non* per poder-los entrevistar per a la realització del treball de camp de la tesi.

És a dir, quan es produeix l'alliberament són poques les persones que compten amb un suport institucional que les ajudi a sobreviure després de l'internament. A més, com hem vist, se sol tractar de persones gairebé novingudes al nostre país que inicien el procés de sol·licitud d'asil o que, atesa la seva situació, es consideren que es poden beneficiar d'ajuda humanitària. Tot i això, com ja hem assenyalat, un gran nombre de persones són llançades a l'exclusió social més severa i han de recórrer als recursos de persones sense llar. Com es veurà en l'epígraf següent, són casos que suposen un problema per a aquesta xarxa d'atenció, no tan sols per la sobrecàrrega d'atencions, sinó pel fet d'haver d'atendre persones que no es corresponen amb el perfil tradicional del col·lectiu en què estan especialitzats. En aquest sentit, el Defensor del Poble recomana assegurar les places suficients per als contingents d'arribades (posada en llibertat de persones que han estat internades després de fer la travessia en pastera i que no tenen perfil de persona refugiada).

La clandestinitat «oficial»

Després de la sortida del CIE, les anomenades «persones inexpulsables» són una de les conseqüències més sagnants del funcionament actual dels centres d'internament. La falta de rigor per part de jutges i policies a l'hora de fonamentar i autoritzar un acte d'internament sense dur a terme un estudi individualitzat previ com ho exigeix la normativa, dona lloc al fet que es produeixin internaments de persones que, finalment, no podran ser expulsades. El fragment que

segueix recull l'opinió d'un advocat expert en Estrangeria, el qual expressa la desconcertant situació a què es veuen abocades aquestes persones.

Algunes, no poden ser expulsades perquè no les accepta el país d'origen, unes altres que es neguen a documentar perquè els seus països no ho fan, o aquelles que Espanya sap que no pot expulsar per la situació objectiva de risc que puguin tenir als seus països d'origen. Llavors, en tota aquesta casuística, hi ha de tot. [...] Nosaltres els diem els «beneïts inexpulsables», que han de ser documentats segons la Directiva de Retorn, però no s'està complint. No es compleix. (Advocat expert en Estrangeria.)

Els motius pels quals no es pot executar una expulsió poden ser diversos, com que l'Estat d'origen o de trànsit no accepti la devolució d'aquesta persona, que no hi hagi vols disponibles o que la persona es negui a pujar a l'avió. Un altre motiu és que el temps màxim d'internament s'hagi esgotat i la normativa obligui al fet que es produeixi l'alliberament. En aquests casos, la persona ha de sobreviure treballant en l'economia submergida vivint de la solidaritat ciutadana, familiar, d'ONG o d'amistats. Arango (2022) explica que no poden ser empresonats pel fet que la irregularitat administrativa no és un delictes i tampoc poden ser retinguts en un centre d'internament més enllà del que estipula la normativa, per la qual cosa són «retornats al carrer, sense dret a treballar, sense possibilitat de llogar un habitatge, i amb una ordre d'expulsió a la butxaca com a únic document legal» (Arango, 2005:22).

També s'han documentat situacions en les quals les persones acaben sent ateses per la xarxa de recursos destinats a persones sense llar. En ciutats com Madrid, on aquesta xarxa és bastant sòlida, aquesta circumstància es repeteix força sovint malgrat que no existeix cap protocol de coordinació i que no és el recurs idoni per atendre aquesta circumstància, com es recull en el testimoniatge següent:

Formalment, no hi ha cap sistema de coordinació ni de derivació. Quan es produeix alguna entrada d'un grup del CIE és perquè o bé truquen ells o bé truca el policia de torn, o bé algú puntualment, però no hi ha un model de coordinació. [...] O bé també perquè algú ha dit als implicats que ens truquin, potser el policia que en aquell moment està de guàrdia, o el funcionari del CIE corresponent, s'han recordat de nosaltres, però no es pot dir que hi hagi un mecanisme de coordinació. (Responsable de Samur Social.)

Aquests casos suposen més pressió per a aquesta xarxa d'atenció especialitzada, la qual no contempla les especificitats que la persona pot presentar, sinó que únicament la podrà atendre com a persona sense llar o sense sostre.

Si una persona del CIE ens demana ajuda perquè està en situació de carrer, entra en el circuit com qualsevol altra persona. [...] Més encara, potser, no és sense llar, potser és una persona sense sostre [...] Imagina't que sigui una persona subsahariana, d'Angola, que té família a Valladolid i està en el CIE de Carabanchel, surt del CIE i no és un sense llar, té família i té allotjament a

Valladolid. Llavors passa que potser s'estarà aquella nit amb nosaltres fins que pugui tenir els recursos per poder-hi anar. És a dir, que parlem d'unes persones que en uns casos sí que es troben en situació de carrer i en uns altres no. Sí que és veritat que són persones que passen pel CIE i que estan en situació de precarietat i vulnerabilitat, perquè totes són persones estrangeres en situació irregular. Aquesta és una condició que els fa estar en situació de vulnerabilitat, però no significa en tots els casos que siguin persones sense llar. [...] El que sempre fem és, com en totes les persones que accedeixen als centres, endegar una primera tasca d'acolliment, de valoració i d'intervenció, i a partir d'aquí donem les prestacions que s'hagin de donar. (Responsable de Samur Social.)

A totes aquestes dificultats cal sumar-hi la falta de coordinació existent entre les entitats i la dificultat de sobreviure una vegada que se surt del CIE.

[...] en el millor dels casos, reben una ordre d'expulsió per estada irregular quan hi ha un acord sancionador que obliga a l'expulsió, i són tres anys més dos de prescripció, és a dir que tens cinc anys. No són tres, són cinc. Durant aquests anys poden intentar expulsar-te, que és on entra el CIE, perquè, com que tens un procediment sancionador, per assegurar l'expulsió t'internen en el CIE fins a l'últim vol. (Advocada experta en Dret Penal i d'Estrangeria.)

La conseqüència última de tot això és que aquestes persones romanen al nostre país sense poder regularitzar la seva situació, la qual cosa els empeny

a viure en un context d'exclusió social que, com explica aquesta altra advocada, té dues conseqüències molt greus: en primer lloc, la criminalització a la qual són sotmeses i, en segon lloc, les dificultats que troben en el seu dia a dia i que afecten l'àrea laboral, sanitària, relacional, familiar, etc. a causa de les limitacions que la seva situació administrativa comporta.

Tot el tema migratori es mira des de la perspectiva de la seguretat i des del perill que suposa per a la població local; d'acord, documenta'ls, registra'ls, però dona'ls l'oportunitat de tirar endavant. Si deixes una persona bloquejada, sense papers, amb una ordre d'expulsió oberta, sense poder tornar al seu país perquè no té conveni per tornar-hi o no és reconeguda pel que sigui, i tot i això li tanques totes les portes a la integració és absurd, tu sol t'estàs creant un problema. Estàs deixant persones bloquejades dins d'un sistema, per això hi insistim: acollir i integrar. [...] Moltes vegades la persona només vol seguir el seu camí, però és clar, aquí ja entrem en temes internacionals de fronteres. (Advocada d'entitat de voluntariat que visita el CIE d'Aluche.)

La (des)coordinació amb els països d'expulsió

El principi de no-devolució recollit en diferents tractats, així com en l'art. 33.1 de la Convenció de Ginebra i en l'art. 3 del Conveni per a la protecció dels drets i de les llibertats fonamentals, assenyala que cap persona pot ser retornada al país del qual procedeix si es preveu que existeix un risc per

a la seva vida o per a la seva integritat física (Gortázar Rotaèche, 1999, 2010, 2020a). Tot i això, els diferents informes publicats per entitats defensores dels drets humans demostren que aquest principi no es contempla a l'hora d'autoritzar les expulsions.

L'expulsió o devolució als països d'origen o trànsit de les persones alliberades del CIE és un dels aspectes més controvertits del funcionament d'aquests centres. Existeixen relats documentats de víctimes de tràfic o de persones susceptibles de beneficiar-se de Protecció Internacional que han estat expulsades sense tenir en compte el risc que això representa per a les seves vides i/o integritat física.

A més, el suport que reben aquestes persones quan arriben a la seva destinació és nul, de manera que han de sobreviure amb els mitjans dels quals disposa en aquest moment. Això és especialment preocupant quan les expulsions es produeixen als països de trànsit on, en la majoria dels casos, les persones no compten amb cap mena de xarxa de suport.

Aquesta desatenció i manca de mitjans de subsistència posen la persona en una gravíssima situació de risc tant físic com social deguda a la falta de coordinació entre països.

Quan surten del CIE... una altra cosa és que els ajudem a contactar amb la seva família per avisar... Tenen dret a una trucada, però de vegades és insuficient i necessiten que els ajudem a contactar amb la seva família o amb les seves xarxes de suport. Però directament no està prevista cap activitat amb cap entitat d'allà, tret que ells ens demanin que hi contactem perquè coneixen tal

entitat i ja els van ajudar en el seu moment. Bé, doncs llavors sí que ho fem, però si no, no. (Treballadora d'entitat humanitària encarregada de l'atenció social en el CIE d'Aluche.)

A més, el funcionament dels consolats difereix segons els països, i això és una circumstància que pot incrementar de manera considerable la situació de vulnerabilitat de les persones migrants, de manera que ens arribem a trobar en situacions tan grotesques com la que es descriu a continuació:

Amb els consolats de vegades parlem, n'hi ha que són més receptius i d'altres que et diuen que ni posen els peus en el CIE, però en canvi n'hi ha que hi van. El de Nigèria, li posen, per exemple, el Donald Duck al davant i li fan un visat nigerià; i el del Marroc en cap cas hi va, la Policia li envia la llista i ells la retornen. Algèria sí, el del Marroc no hi va mai. Que hi vagin és un requisit previ per a la Policia per completar l'expedient, si està indocumentat i ha d'aconseguir un visat, el cònsol de Nigèria ha de dir que efectivament aquella persona és nigeriana, i com ho fa? Doncs perquè li ha contestat quatre coses i li ha contestat que és nigerià. Llavors, la Policia, mentre tingui un visat i el pugui ficar en un avió... (Persona membre d'entitat de voluntariat que visita el CIE d'Aluche.)

Les conseqüències psicosocials i jurídiques derivades de l'internament en un CIE

Com anem veient, l'internament en un CIE té conseqüències importants tant

per a les persones migrants com per a les seves famílies. Aquestes conseqüències són de diversa mena, com ara por o angoixa de sortir al carrer o de trobar-se amb algun policia (aquesta reacció també s'observa en persones que han estat a la presó quan surten al carrer per primera vegada), o veure's obligats a treballar en l'economia submergida per poder viure. L'economia submergida, la solidaritat de persones concretes i entitats moltes vegades són els mitjans de subsistència fonamentals amb els quals compten aquestes persones.

Perquè al final, surts del CIE i estàs fenomenal, però la incertesa de la vida... els més valents o més desastrats, es dedicanen a activitats paralegals i els altres a la mendicitat, és que no hi ha cap altra alternativa. No hi ha cap altra alternativa, dic que no hi ha una via intermèdia legal i formalment acceptable. (Capellà d'una parròquia d'un barri de Madrid.)

Com ja hem assenyalat, encara que a Espanya el termini màxim de privació de llibertat en un CIE no pot superar els seixanta dies, aquest lapse de temps té conseqüències molt greus per a les persones que l'han sofert.

Però quan has passat per un CIE, molta gent ens deia «ostres, però si jo estava treballant, jo tinc la meua família, si jo tinc la meua vida normal...» i això s'ha truncat. (Capellà d'una parròquia d'un barri de Madrid.)

Un treballador de la xarxa de persones sense llar, malgrat les greus conseqüències de l'internament, explica que aquestes persones presenten un dete-

riorament menor que persones amb un sensellarisme crònic o les que han complert condemna durant molts anys.

Evidentment hi ha una diferència, i és que la persona que accedeix al CIE està en menor situació de deteriorament personal. Les persones que surten de la presó i arriben a la xarxa de persones sense llar, sovint ja vivien al carrer, i han accedit a la presó des del carrer, perquè han tornat a cometre un delictes. Estem parlant de persones amb un procés important de desarrelament i d'exclusió. En el cas dels immigrants estrangers irregulars que passen pels CIE [...] s'observa clarament que són persones que estan més en el llindar de la pobresa, en la precarietat, en la vulnerabilitat, perquè la majoria encara són persones que mantenen capacitats i habilitats personals per poder buscar-se la vida. Evidentment, no en l'àmbit de l'economia normalitzada o... sinó en l'economia submergida. [...] I, per descomptat, hi ha una diferència qualitativa en els processos personals de la persona que ha passat per la presó i arriba a la xarxa de persones sense llar, de la persona que ha vingut del CIE, que ha passat pel CIE i ve a la xarxa de persones sense llar. La major part de les persones que venen a la xarxa de persones sense llar i que surten del CIE la utilitzen com a trampolí fins que tornen a trobar la seva referència. Sobre tot, els seus col·legues i els seus amics i el seu grup de referència. (Responsable de Samur Social.)

El testimoni següent explica l'impacte que comporta per a les persones que arriben al nostre país aquesta privació de llibertat. No és només la frus-

tració del projecte migratori, sinó el desconcert de no entendre el que està passant.

El que els suposa, principalment, és la desesperança. Perquè per a ells arribar era com la victòria. És «*bouzza*», quan diuen «*bouzza*» és... no té definició (traducció) en castellà, però és com una victòria, com una victòria col·lectiva. I que llavors et fiquin en un CIE, en unes condicions pitjor de les que estaven d'allà on venien, sense tenir coneixement de res, sense que ningú els digui res... Estan ficats en una presó, és una presó. [...] Com quan ens deien, per exemple, «és que no podem sortir d'aquí, no sabem què passa» i això es va fent cada vegada més dur i més dur. I era sobretot la sensació de tristesa, de depressió. És a dir, un principi de depressió. Hi ha casos de gent que ja no surt del llit... [...] La majoria del temps el que fèiem era parlar amb ells. És a dir, parlar amb ells era com... t'aplaudien quan et veien perquè era com, per fi puc explicar-li a algú... (Persona voluntària d'entitat que visitava el CIE de Barranco Seco, Las Palmas de Gran Canaria.)

Com s'està comprovant, l'internament en el CIE és devastador per a qui el sofreix. La incertesa sobre la sortida dels vols afecta persones internades, professionals i voluntariat ja que, gairebé fins al final, no se sap quan sortirà el vol, ni si n'hi haurà, la qual cosa entorpeix enormement, segons aquesta professional, la planificació de la intervenció i de l'acompanyament.

El problema és el temps, que són seixanta dies com a màxim. I el problema

és que no saps si en dues setmanes o en vuit dies se n'aniran o si hi estaran quaranta-cinc dies. Llavors, les realitats són a més molt canviants. Sí, efectivament, es fan tallers, d'idiomes, de manualitats o coses d'aquestes perquè ocupin el temps, se'ls proporciona lectura... Però no hi ha temps per fer cap cosa estructurada que puguis dir que has après... jo què sé, costura. El problema és que has d'ocupar el temps lliure en coses que també els serveixin... o perquè els informis dels seus drets, coses de protecció internacional, els facilitis lectura o jocs, els contactes... Localitzar... perquè entre que localitzen el seu advocat, que localitzen els seus documents... també aquesta és una part d'activitat que ocupa temps, però és clar, el dia és molt llarg. I els llocs on pots intentar fer activitats o localitzar els documents també tenen un horari, llavors fora d'aquest horari ja no pots fer res més. Però vaja, seixanta dies poden ser molt, o molt poc. Depèn. (Treballadora d'entitat humanitària encarregada de l'atenció social en el CIE d'Aluche.)

En opinió d'aquest altre voluntari, si les condicions administratives fossin més adequades, moltes d'aquestes persones podrien tirar endavant.

Les possibilitats d'inserció social són elevadíssimes. Hi ha un discurs molt interessat que insisteix a afirmar que venen a prendre'ns la feina i que venen a no sé què, i això és mentida, és mentida. Perquè ells treballen en el que ningú vol treballar aquí, ni tan sols quan hem estat en circumstàncies de crisi aguda, perquè ningú es posa a treballar netejant la merda dels cavalls com ho

està fent un noi a Valladolid, i ningú es posa a cuidar gent gran. Encara que hi deu haver de tot, estic fent una mica de demagogia. I són feines que les fan ells. Quan el 2005 Zapatero en va regularitzar sis-cents mil era perquè hi havia el *boom* de la construcció i feia falta mà d'obra. (Persona voluntària d'entitat que visita el CIE d'Aluche.)

La regularització documental es pot iniciar per circumstàncies humanitàries i altres supòsits (ser descendent o ascendent d'espanyols, ser familiar d'un ciutadà de la Unió Europea, poder demostrar un període d'estada de tres anys a Espanya, haver col·laborat amb les autoritats fiscals, policials, etc.) (Fundació Fernando Pombo, 2018) i, si concorregués qualsevol d'aquests requisits en una persona, aquesta persona no hauria d'haver estat internada en el CIE, pel fet que tindria una situació que impedeix la possibilitat que sigui expulsada. Tot i això, en els diversos informes que hi ha publicats sobre els CIE es documenten casos en els quals, malgrat concórrer aquestes circumstàncies, les persones són internades.

Conclusions

Hem intentat exposar en aquest quadern que els Centres d'Internament d'Estrangers són una eina més de les polítiques migratòries actuals amb gravíssimes conseqüències per a les persones que són detingudes i que hi són internades.

Malgrat la diversitat de situacions i la casuística existent, es constata, en la majoria dels casos, una flagrant vulneració dels seus drets.

Com hem vist, la motivació de l'internament no radica només en l'incompliment de la normativa d'estrangeria vigent, sinó que està influïda per altres qüestions com la procedència del subjecte o les batudes racistes que s'hagin dut a terme en funció de la destinació dels vols que es tingui pensat noliejar a curt termini.

En aquesta mateixa línia, la falta d'atenció social, psicològica i mèdica suficient vulnera i condemna les persones estrangeres a patir enormes sofriments que, de vegades, han arribat a acabar amb la mort, com és el cas de Samba Martine l'any 2011.

La discriminació per raó de gènere s'observa en l'estructura dels edificis, però també en el seu funcionament, i es constata un elevat nombre de dones que presenten evidències de ser víctimes de violència sexual i de gènere i que han estat detingudes a la frontera. Tanmateix, s'observa que les detencions produïdes al carrer són sobretot d'homes, pel fet que moltes de les dones que es troben en situació irregular exerceixen el seu treball en l'ocupació domèstica i tenen molt poca presència en l'espai públic.

Una qüestió altament preocupant són els danys indirectes dels CIE. La infància que, malgrat no estar tancada, ha sofert desemparament perquè els seus pares van ser detinguts o persones dependents que es troben en una situació de desprotecció a causa de la detenció de la persona (normalment de la dona) que els cuidava són una realitat oculta i de la qual gairebé no es parla, però que és molt greu per la desprotecció que suposa per a persones vulnerables per raó d'edat o d'estat de salut.

La sortida del CIE és un dels moments més delicats i que presenta més errors. S'ha demostrat que, tant la coordinació amb els països d'origen i trànsit com la coordinació amb entitats en territori espanyol per als qui no hagin de ser expulsats són insuficients, la qual cosa suposa que moltes persones es troben del tot abandonades una vegada que són posades en llibertat.

Finalment, malgrat el debat actual sobre la comparativa entre presons i CIE, podria ser útil aplicar els estudis sobre presons a aquests centres ja que, malgrat les diferències, la privació de llibertat és comuna a totes dues institucions i, les conseqüències sobre les persones en molts casos també. Cal no oblidar que les diferències entre un centre i un altre són purament formals i que, tot i això, la privació de llibertat és una qüestió que afecta de tal manera els éssers humans que, amb independència del motiu del tancament, s'han de poder preveure i, en la mesura que sigui possible, evitar les conseqüències que no formen part de la interlocutòria del jutge en què es recull el càstig. Tot i això, aquesta afirmació no està exempta de controvèrsia pel fet que, en totes dues postures, tant en la que està a favor de comparar totes dues institucions com en la que no, existeixen arguments vàlids i de pes. Per exemple, en la primera, es considera que aquesta comparativa suposaria la garantia d'uns drets determinats i el desenvolupament de la normativa en qüestió, mentre que des de l'opinió que es posiciona en contra s'argumenta que són institucions diferents i que no es poden establir paral·lelismes en cap cas.

Al llarg de la recerca, es va parlar amb persones afins a totes dues postu-

res i és difícil no trobar arguments de pes en cap de les dues. Tanmateix, des de l'òptica de la intervenció social crec útil no perdre de vista la perspectiva carcerària per dos motius: el primer perquè és un mirall en el qual mirar-se per allunyar-se'n mantenint-se molt alerta davant les clares semblances existents, tant des del funcionament

de tots dos centres com des de l'experiència subjectiva de la vivència del tancament i, per un altre cantó, per ser capaços d'actuar d'una manera precisa tant durant l'internament com en el post-CIE, detectant els símptomes i els signes inequívocs que la privació de llibertat imprimeix en les persones que la pateixen.

Totes les històries d'emigració forçosa són dramàtiques. La majoria dels seus protagonistes són homes i dones que fugen de la guerra, de persecucions, de la fam, de catàstrofes naturals, de la manca de recursos econòmics. «Uns altres, amb tot el dret, busquen oportunitats per a ells i per a les seves famílies. Somien amb un futur millor i desitgen crear les condicions perquè es faci realitat» (*Fratelli Tutti* 37). Els que emigren «s'han de separar del seu propi context d'origen i sovint viuen un desarrelament cultural i religiós. La fractura també concerneix les comunitats d'origen, que perden els elements més vigorosos i emprenedors, i les famílies, en particular quan emigra un dels pares o tots dos, i els fills queden al país d'origen» (FT 38).

Sense dignitat humana en les fronteres

Tots els camins de l'emigració irregular estan plens d'emboscades i perills: «Traficants sense escrúpols, sovint vinculats als càrtels de la droga i de les armes, exploten la situació de feblesa dels immigrants, que al llarg del seu viatge amb massa freqüència experimenten la violència, el tràfic de persones, l'abús psicològic i físic, i sofriments indescriptibles» (FT 38). Molts milers d'aquestes històries conclouen tràgicament abans d'arribar a la

costa africana o al mar intentant arribar a les costes europees. És així com el Mediterrani s'ha convertit en la major fossa comuna del món. Els qui per fi superen les proves, arriben a la Frontera Sud d'Europa (en el nostre cas, Espanya), carregats d'esperança i cridant «bouzza», un mot que, pel que sembla, no té traducció al català, però amb el qual volen proclamar i celebrar l'èxit de la seva arribada com «una victòria col·lectiva».

A partir d'aquest moment, què espera als nouvinguts en la societat espanyola? Es trobaran amb el rebuig de les

lleis, la indiferència de la majoria de la ciutadania per la seva sort, la xenofòbia, l'acolliment d'una minoria de ciutadans i d'un grapat d'organismes i la incertesa sobre el seu futur. No hi ha final feliç, per a ells. El drama continua: devolucions en calent o legals, abandonats a la seva sort al carrer, ingressos als CIE... Així ens ho recorda el papa Francesc:

A sobre, en alguns països d'arribada, els fenòmens migratoris susciten alarma i por, sovint fomentats i explotats amb finalitats polítiques. Es difon així una mentalitat xenòfoba, de gent tancada i replegada sobre si mateixa. Els migrants no són considerats prou dignes per participar en la vida social com qualsevol altre, i s'oblida que tenen la mateixa dignitat intrínseca de qualsevol persona. Per tant, han de ser «protagonistes del seu propi rescat». No es dirà mai que no són humans però, en la pràctica, amb les decisions i la manera de tractar-los, s'expressa que se'ls considera menys valuosos, menys importants, menys humans. (FT 39).

Quan escric això, sembla que el flux d'acolliment de migrants s'ampliarà perquè manquem de mà d'obra per a algunes professions molt sensibles en temporada turística vacacional. Procedirem a la desescalada de sempre: els drets humans convertits en drets dels ciutadans es converteixen en drets dels qui tenen feina. És a dir, no acollim migrants perquè ens necessiten, sinó perquè el mercat laboral els ne-

cessita. Sense carta de treball no hi ha dignitat que valgui a la frontera!

Podem esgrimir llargues i assenyades explicacions d'aquesta situació, però n'hi ha una de molt curta i senzilla que practiquem políticament i culturalment, encara que no ens atrevim a dir-la en veu alta: «els migrants irregulars no són dels nostres». La crisi de la guerra d'Ucraïna ha posat de manifest un comportament polític i una solidaritat ciutadana del tot diferents. Per què aquest canvi?: perquè «els ucraïnesos sí que són dels nostres». Sé que les comparacions poden resultar odioses, però en aquesta ocasió serveixen per fer-nos veure que generalment el «nosaltres» que som i practiquem, encara que de vegades es mostri inclusivament i generós, és raquític i excludent. Com ha escrit José Laguna, «vivim temps d'hospitalitats anorèxiques».²

Els CIE, escenaris del mal en la nostra societat

La realitat dels CIE ens situa davant uns escenaris invisibilitzats del mal (moral, social i polític) en la geografia espanyola. Baso la meva afirmació en la tesi d'Ana Carrasco-Conde, que fa del mal una dinàmica relacional que destrueix el «nosaltres», i que es produeix quan hi ha un reconeixement pervers de l'altre.³

Em sembla evident que els CIE no veuen en els emigrants rostres humans, carregats de dignitat. Em pregunto si, almenys, els contempen com a «éssers

2. LAGUNA, José (2016). *Jesús, la misericordia conflictiva del Reino*, Madrid: PPC, p. 77.

3. Cf. CARRASCO-CONDE, Ana (2021). *Decir el mal. La destrucción del nosotros*, Barcelona: Galaxia Gutenberg, p. 196-206.

vius amb sensibilitat». No estic segur que sigui així. Des del 15 de desembre de 2021, els animals són considerats a Espanya éssers que senten, la qual cosa significa que no podran ser embargats, hipotecats, abandonats, maltractats o apartats d'un dels seus amos en cas de separació o divorci. Ens felicitem per aquesta conquesta civilitzadora. Tanmateix, a Espanya es permet embargar, abandonar al carrer i apartar de la seva família i dels seus vincles socials els emigrants irregulars.

La teoria de Carrasco-Conde té afinitat, encara que no la citi, amb la llegenda de Caïn que origina la destrucció del «nosaltres» (en el seu cas, de vincles sanguinis) en l'alba de la història humana (cf. Gn 4,1-17). Des de la matança d'Abel fins a la dels 19 nens de l'escola de Texas, des de la guerra de Troia fins a la guerra d'Ucraïna, des dels camps d'extermini nazis fins als Centres d'Internament d'Estrangers, des de la pràctica esclavista fins a la violència de gènere, sempre una banal i repetida dinàmica destructora del «nosaltres» ha anat generant els diferents escenaris, gens banals!, del mal social i polític, que s'estenen, assolant la història humana, des de l'horror més extrem fins al mal més quotidià.

Els CIE s'han definit com a «no llocs» o «espais d'infradret» en els quals són privades de llibertat «persones d'origen estranger en situació de pobresa, vulnerabilitat, exclusió o risc d'exclusió». A més se'ls priva del «nosaltres»; és a dir, justament d'allò que ens fa humans els homes i les dones i que fa possible una vida bona. La lògica relacional dels CIE priva o arrenca

als ingressats el més humà que hi ha en ells: la possibilitat de viure juntament amb uns altres, «la relació afectiva i necessària de cura, respecte i simetria que es dona entre éssers intersubjectius». El CIE, seguint la terminologia de Carrasco-Conde, «és "immund" no perquè no té ordre, sinó perquè aquest és dispensat per relacions que, per bé que normalitzades, es basen en trobades humanes que són negatives i, per tant, en un mal que seria evitable perquè és innecessari».⁴

El CIE no és un lloc de seguretat per als ingressats, sinó d'amenaça. «Ens trobem», escriu la Laura en les primeres pàgines d'aquest quadern, «davant una privació de llibertat imposada a persones estrangeres que han comès una infracció administrativa, però mitjançant la qual s'envien dos missatges molt clars a la ciutadania: a l'espanyola, tranquil·litat, ordre i control de la migració irregular, i a l'estrangera, por, persecució, fustigació i criminalització. D'aquesta manera, els CIE són la "visibilització invisible" de la política de la por: vàlvula d'escapament en època de crisi i, al mateix temps, font de sotmetiment social». El mal no són els altres (els emigrants irregulars), sinó la nostra manera d'articular el nosaltres en els CIE.

Em semblen paradigmàtics els casos d'aquells estrangers que, tenint la seva vida a Galícia o Astúries, on no hi ha CIE, són traslladats a Madrid i un bon dia, sense avisar, se'ls deixa en llibertat i sense cap recurs a les tres de la matinada a la porta mateix de la institució. No hi ha res més devastador que esqueixar el subjecte de la comunitat,

4. *Ibid.*, p. 204.

trencar els vincles socials i punyir fins i tot aquells que el vinculen amb ell mateix. Se li fa un mal que és evitable perquè és innecessari. Aquests estrangers «sense papers» tenien una vida normal («treballant i amb família») al carrer, però n'estan mancats en els CIE o quan en surten «sense vincles socials».

Els CIE ens remetent a unes lleis d'estrangeria, la «raó jurídica de gel» de les quals les converteix en generadores del mal. Aquí és on es manifesta l'inhumà d'aquestes lleis i dels qui les van aprovar i les administren: la fredor d'una falta d'empatia amb el dolor de les víctimes i l'omnipresència d'una mentalitat que, en principi, només pensa en el benestar «dels que són dels nostres».

També ens enfrontem amb les nostres pors al que és diferent, encara que hem de ser capaços de convertir la instintiva crisi de la por en oportunitat d'humanització. «Comprenc, escriu Francesc, que davant les persones migrants n'hi hagi que tinguin dubtes i sentin temors. Ho entenc com a part de l'instint natural d'autodefensa. Però també és veritat que una persona i un poble només són fecunds si saben integrar creativament en el seu interior l'obertura als altres. Convido a anar més enllà d'aquestes reaccions primàries, perquè el problema és quan aquests dubtes i aquestes pors condicionen la nostra manera de pensar i d'actuar fins al punt que ens converteixen en éssers intolerants, tancats i potser, sense adonar-nos-en, fins i tot racistes. La por ens priva així del desig i de la capacitat de trobada amb l'altre» (FT 41).

L'existència dels CIE posa de manifest aquest «JO» gegantí en el qual

vivim enfilats, que ens encega, ens impedeix veure els rostres vulnerables i desolats dels emigrants irregulars i ens fa indiferents davant el seu sofriment. Acabem pensant que la *quotidianitat* de la seva situació i de tot el que els passa és senyal de la seva *normalitat*, l'aprovem sense pensar i mirem cap a una altra banda. Finalment, fem de la inacció la nostra zona de confort, sense caure en compte que totes les nostres accions construeixen o destrueixen el món del «nosaltres».

Quan parlem del mal, normalment ens posem en la pitjor situació. Ja és habitual referir-se a Auschwitz com el seu paradigma. Però el mal, com l'ésser, es diu de moltes maneres, i una d'elles té a veure amb la inacció, amb el no mirar, amb el no voler veure. Ahir els va passar als alemanys amb els camps d'extermini i avui a nosaltres amb els CIE i amb altres escenaris del mal. També diu el mal la tan practicada mandra indignada del sofà: «Els grecs defineixen l'idiota com el subjecte al qual no li interessa el bé públic. L'idiota hipermodern és l'indignat que s'asseu en el sofà a llançar tuits *haters* sense moure un dit per ningú» (José Carlos Ruiz).

La inevitabilitat del mal com a excusa per no fer res

Òbviament, el mal està en la història i sembla inextirpable i consubstancial a l'ésser humà. Tot i això, aquesta constatació no hauria de servir-nos de disculpa per caure en la impassible creença de la seva inevitabilitat. És a dir, d'excusa per no fer res. La història no és cap cosa independent dels és-

ners humans. No estem predeterminats a caure en el mal, condemnats per un «costat fosc» o per un pecat original. El que es repeteix no és el mal, sinó la nostra actitud davant seu. Som els nostres actes, i els nostres actes es mouen per dinàmiques que es poden canviar, sense necessitat de convertir-nos en herois o d'immolar les nostres vides.⁵

Els éssers humans som capaços d'establir maneres de relacionar-nos amb uns altres que estiguin basades en l'obertura a l'altre i que sens dubte ens faran més humans. La clau rau a enfrontar-nos amb la pregunta *què significa ésser humà?* Sé que existeixen plurals respostes teòriques i infinitat de respostes pràctiques. Però si la resposta és viure amb altres o la consideració que la característica bàsica de l'ésser humà és l'obertura a l'altre, llavors ja no en tindrem prou amb sobreviure enmig dels conflictes socials, i s'obriran al nostre davant una infinitat de possibilitats d'acollir i integrar en «el nosaltres» els emigrants irregulars.

Obviament, algun preu haurem de pagar per fer-nos càrrec i encarregar-nos de fer possible un nosaltres inclusiu; o dit d'una altra manera, per practicar «la llei de l'hospitalitat incondicionada i infinita, que transcendeix pactes i contractes, i exigeix obrir la llar política a qui ho necessiti» (Adela Cortina). Res d'això serà possible sense que ens fem càrrec del conflicte. Ampliar el nosaltres per acollir i integrar l'emigrant no serà fruit d'una emotivitat tova i intermitent, sinó d'un acte polític, dissident i còmplice que decideix acollir l'indocumentat, des-

truir barreres, tancar els CIE i plantar cara a les lleis d'estrangeria.⁶

La responsabilitat fraterna de l'Església amb el món de l'emigració

Les migracions constitueixen ja un element determinant del futur del món, però estan afectades, com hem vist, per una pèrdua del sentit de «la construcció del nosaltres» o de «la responsabilitat fraterna», sobre la qual es basa tota societat civil. «Europa, adverteix el Papa, corre riscos seriosos d'anar per aquest camí». Tanmateix, no tot està perdut: «inspirant-se en el seu gran patrimoni cultural i religiós, té els instruments necessaris per defensar la centralitat de la persona humana i trobar un just equilibri entre el deure moral de tutellar els drets dels seus ciutadans, d'una banda, i, de l'altra, el de garantir l'assistència i l'acolliment dels emigrants» (FT 40).

Les Esglésies europees i els cristians en particular hem de trobar en el text una crida a exercir la nostra obligació missionera i moral de participar en la defensa d'aquesta centralitat i en la cerca d'aquest equilibri just. Al nostre patrimoni religiós hi pertany una tradició antropològica, lliurada per Jesús de Natzaret i el seu Esperit, que ens diu que la humanitat és un projecte diví de fraternitat humana universal i inclusiva dels morts (per exemple, dels oblidats en la fossa comuna del Mediterrani); i cada ésser humà, un projecte de germà. Aquesta tradició antropològica, de

5. *Ibid.*, p. 160.

6. Cf. LAGUNA (2016). *Op. cit.*, p.78.

la qual som portadors des de fa dos mil anys, és reflex («imatge i semblança»: Gn 1,26) del monoteisme relacional que confessem i la fonamenta. Conseqüentment, l'Església com a Poble de Déu se sap cridada per Ell a ser signe i instrument de la unió filial amb Déu i de la unitat fraterna de tot el gènere humà (cf. LG 1). I tots i cadascun dels cristians estem emplaçats per l'Evangeli a ser «sal i llum» en el món i en el nostre temps (cf. Mt 5,13-14).

Al segle XXI, el Poble de Déu ha d'actualitzar la seva vocació i responsabilitat fraterna per constituir un nosaltres inclusiu en presència del fenomen migratori i en una Europa abduïda per la cultura del «primer, jo». Això ens planteja primerament la necessitat d'activar en el nostre si el desig de fraternitat universal. Els cristians no hi creiem, en ella, com la utopia somiada pels millors membres de la humanitat, sinó com el somni/promesa complert de Déu que, com la dona que pasta el pa, ha introduït en el món el llevat del Regne de la Fraternitat per mitjà de Jesucrist i del seu Esperit (cf. Mc 13,33).

Aquest desafiament comporta la necessitat de guardar-nos «del llevat» de la «indiferència» cultural i de «l'individualisme possessiu» del neoliberalisme rampant (cf. Mc 8,15). Ningú està del tot net dels efectes deshumanitzadors d'aquests ferments, malgrat la presència d'un nombre significatiu de membres de l'Església en els diversos escenaris de l'emigració irregular, tractant de canviar les polítiques d'estrangeria i acollint i acompanyant els emigrants amb la seva presència balsàmica.

Tot i això, la majoria dels membres de l'Església necessitem tornar a

Mt 25,31-46 i deixar-nos jutjar pel Déu Estranger que ens ve a trobar demanant acollida en els migrants irregulars que ens sol·liciten una llar política *entre* i *amb* nosaltres. El Crist de la Glòria i de la Consolació Major ens constreny amb la seva petició d'atenció i esforç en nom dels estrangers, els seus vicaris en l'infern i la desolació de la irregularitat: «tot el que feu a un d'aquests germans meus més petits a mi m'ho haureu fet». Ens prega encaridament que no rebutgem sentir la seva pregunta: *sou o no sou un poble d'acollida?*

La situació eclesial davant l'emigració (la inacció de tants cristians practicants) em fa recordar i recrear el sermó de Montesinos en La Española (el 1511) contra els abusos dels conqueridors: «Digueu, amb quin dret i amb quina justícia teniu en tan cruel i horrible situació aquests éssers humans? Aquests, no són homes? No tenen dignitat humana? No hem de comportar-nos amb ells fraternalment, com assenyalava l'article 1 dels drets humans i reclama l'oració d'«el parenostre»? Com esteu en tanta profunditat de somni tan letàrgic adormits?». Penso que ens podria ajudar a despertar-nos que se'n recordés sovint el sermó del frare dominic en les eucaristies dominicals.

Però no puc seguir endavant sense recordar que hi ha cristians que han traspassat una ratlla vermella. És inacceptable, dirà el papa Francesc, que els cristians comparteixin una mentalitat que en la pràctica, amb les decisions i la manera de tractar els emigrants, expressa que se'ls considera menys valuosos, menys importants, menys humans. Quan així s'actua o es donen suport a aquestes pràctiques, es fan prevaler certes preferències po-

lítiques per sobre de profundes conviccions de la pròpia fe: la inalienable dignitat de cada persona humana més enllà del seu origen, color o religió, i la llei suprema de l'amor fraterno (cf. FT 38). Atenció, simpatitzants i votants de l'extrema dreta!

Responsabilitat fraterna i ciutadania inclusiva

Al segle XXI, la responsabilitat fraterna ens crida a acompanyar i auxiliar la cultura de la ciutadania que té una forta tendència cap a l'abstracció. Sovint es desplega en declaracions retòriques sense atendre la realitat concreta. El pragmatisme i possibilisme de les seves polítiques, la renúncia als components utòpics i desatendre els requeriments de regeneració són alguns dels símptomes. En contacte amb la cultura de la fraternitat, l'exercici de la ciutadania es pot sentir convidat a alliberar-se de corruptes i, sens dubte, rebrà impuls i orientació per a la seva reconfiguració sobre la base de «drets sense fronteres» (FT 121-123).

La responsabilitat fraterna cerca *universalitzar* la dignitat humana i ampliar, encara que només sigui mig pam, la inclusivitat del «nosaltres», que pas-

sa per l'exigència de desnacionalitzar la ciutadania i desterritorialitzar el seu ancoratge. És a dir, aconseguir que la ciutadania graviti sobre la dignitat de l'ésser humà i la centralitat de la vida humana. I així qualsevol persona en qualsevol part del món, amb independència de la ciutadania i lloc de residència indicats al seu passaport, tindrà dret als béns comuns i als béns de justícia, que seran respectats i garantits pels poders públics. L'acció política moguda per la fraternitat, escriu J. M. Esquirol, «no està mancada mai d'ànima ni d'ànims. I no és mai acció política *degenerada*, ni és mai *aparença* d'acció política. Tots els seus fruits, per petits que siguin, formen part de *la comunitat que viu*, que no és una comunitat idíl·lica, ni utòpica, ni perfecta, ni angelical, ni paradisiàca, sinó la comunitat humana [...] imperfecta, però acollidora i curadora. La comunitat en el si de la qual la pau no és correlació de forces, ni l'estabilitat del sistema, sinó la mirada i el gest d'un per l'altre. La comunitat que viu correspon al que Jan Patocka anomena "solidarietat dels commoguts", que és la solidaritat dels que relativitzen tot el que és relativizable i que per això s'ajunten».⁷

F. Javier Vitoria

7. ESQUIROL, Josep Maria (2018). *La penúltima bondad. Ensayo sobre la vida humana*, Acantilado, Barcelona 2018, pp. 149-150.

PREGUNTES PER A LA REFLEXIÓ

1. Quin és el valor «simbòlic» que adquireix l'internament als CIE dins les polítiques migratòries en relació a la situació o estatus de les persones migrants?
2. En quin sentit expressa l'autora que des de l'òptica de la intervenció social no s'ha de perdre la perspectiva de les presons al parlar dels CIE?
3. Per què podem afirmar després d'haver llegit el quadern que els CIE son instruments de sofriment inútil?
4. En quin sentit els CIE i les polítiques migratòries suposen una «banal i repetida dinàmica destructora del “nosaltres”»? Quina és la responsabilitat de l'Església en aquesta qüestió?

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un centre d'estudis creat a Barcelona l'any 1981. Agrupa un equip de voluntariat intel·lectual que té per objectiu promoure la reflexió social i teològica per contribuir a la transformació de les estructures socials i eclesials. Forma part de la xarxa de centres Fe-Cultura-Justícia d'Espanya i dels Centres Socials Europeus de la Companyia de Jesús.

Quaderns CJ

Darrers títols

- 225. *El coronavirus: mirall de creences*. Josep F. Mària
- 226. *Recuperar els béns comuns, reivindicar el bon viure*. J. Carrera i D. Murillo
- 227. *Saviesa divina*. J. I. González Faus
- 228. *El malbaratament d'aliments*. J. C. Romero i J. Tatay
- 229. *El reconeixement de les persones LGTBIQ+ en l'Església*. M. Escribano i E. Vilà
- 230. *De què serveix plorar*. J. Laguna
- 231. *Sobre la tecnologia*. O. Quintana
- 232. *Els CIE: instruments de sofriment inútil*. L. Zanón

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns CJ.
Si desitgeu rebre'ls, demaneu-los a:

Cristianisme i Justícia

Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
93 317 23 38 • info@fespinal.com
www.cristianismejusticia.net

També podeu descarregar-los a:
www.cristianismejusticia.net/quaderns

Abril del 2023 • Tiratge: 35.000 exemplars